

O'ZBEKISTONDA INFLATSIYA DARAJASI

Xo`jamberdiyev Behruz

Alfraganus Universiteti Iqtisod fakulteti

1-kurs talabasi

Kalit soʻzlar: *Inflatsiya, iqtisodiyot, narxlarning oshishi, pul-kredit siyosati, Markaziy bank, byudjet siyosati, O'zbekiston, jahon iqtisodiyoti, iqtisodiy barqarorlik*

Kirish

O'zbekiston iqtisodiyoti so'nggi yillarda sezilarli o'zgarishlarga duch kelmoqda. Ushbu maqolada inflatsiya tushunchasi, uning asosiy sabablari, turlari va iqtisodiyotga ta'siri ko'rib chiqiladi. Shuningdek, inflatsiyaning oldini olish va uni boshqarish usullari ham tahlil qilinadi. O'zbekiston iqtisodiyoti misolida inflatsiyaning natijalari va hukumat tomonidan amalga oshirilayotgan choralar muhokama qilinadi. Inflatsiya darajasining oshishi yoki kamayishi aholi turmush darajasiga, iste'mol qobiliyatiga va iqtisodiy barqarorlikka ta'sir qiladi. Shuningdek, jahon iqtisodiyotidagi inflatsiya holatlari ham keltirilgan.

Zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas tarkibiy qismi bo'lgan inflatsiya, globallashtirilgan dunyoda aksariyat mamlakatlar iqtisodiy barqarorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan murakkab makroiqtisodiy hodisadir. Pul qadrsizlanishi va tovar hamda xizmatlar narxining umumiy o'sishi bilan xarakterlanadigan inflatsiya, iqtisodiy taraqqiyotning muqarrar hamrohi bo'lishiga qaramay, uning nazoratsiz o'sishi salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Xususan, aholi turmush darajasi pasayishi, biznes muhiti yomonlashishi va jamiyat farovonligiga putur yetkazilishi mumkin.

O'zbekiston iqtisodiyoti ham inflatsion jarayonlardan xoli emas. Hukumat tomonidan inflatsiyani maqbul darajada ushlab turishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Zero, jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, turli davlatlar inflatsiyani boshqarishda har xil strategiya va mexanizmlarga tayanadi.

Dunyo tajribasida inflatsiyaning bir nechta shakllari mavjud. Masalan,

mo'tadil inflatsiya (narxlar sekin ko'tariladi), tezlashuvchi inflatsiya (narxlar tez o'sadi), va giperinflatsiya (narxlar juda tez va nazoratsiz oshib ketadi). Masalan, 1920-yillarda Germaniyada giperinflatsiya natijasida odamlar non sotib olish uchun butun chemodan pul olib yurishlariga to'g'ri kelgan. O'zbekistonda inflatsiya darajasi Markaziy bank tomonidan boshqarib boriladi. Mamlakatda so'nggi yillarda inflatsiya darajasi pasayish tendensiyasiga ega bo'lib, iqtisodiy islohotlar bu jarayonga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shunga qaramay, bozordagi narxlarning o'zgarishi, energiya resurslari va oziq-ovqat mahsulotlari narxining oshishi inflatsiya darajasiga ta'sir qilishi mumkin.

Dekabr oyida iste'molchi narxlari indeksi 1,04%ga ko'tarildi. Bu haqda Statistika agentligi ma'lum qildi. Ko'rsatkich so'nggi bir necha yil ichida yilning oxirgi oyi uchun eng past darajaga yetdi. Taqqoslash uchun — 2023-yil dekabrda narxlar bir oy ichida 1,24%ga, 2020-yilda esa 1,5%ga oshgan edi.

Yillik inflyatsiya 9,8%ni tashkil etdi. O'tgan yilga nisbatan 1%ga ko'tarilgan bo'lsa-da, o'sish sur'ati 12,2% bo'lgan 2022-yilga qaraganda sezilarli darajada pasaygan.

Dekabr oyida oziq-ovqat mahsulotlari narxlari 1,8%ga ko'tarildi va 2022-yil noyabr oyidan beri bir oylik masofada maksimal o'sishni ko'rsatdi. O'tgan yanvar oyidan beri birinchi marta yillik oziq-ovqat inflyatsiyasi 2,4% (+0,4%) gacha ko'tarildi.

O'tgan oyda sabzavotlar birdaniga 8%ga, sut va yog'-moy mahsulotlari 5%dan ziyod qimmatlashdi. Shu bilan birga, don va un (-0,7%), shuningdek, shirinliklar (-0,4%) narxlari biroz pasaydi. Meva (+0,8%), go'sht (+0,7%) va ichimliklar (+0,3%) narxlarida biroz o'sish kuzatildi.

Bodring 1,5 baravar qimmatlashdi, bulg'or qalampiri esa deyarli shuncha qimmatlashdi. Shuningdek, pomidor (+22%), kartoshka (+6,3%) va karam (+6%) narxlari oshdi, shu bilan birga lavlagi va sabzi 4%dan ko'proq, banan 13,5%ga arzonlashdi.

Yil boshidan buyon eng ko'p kartoshka (+39,9%), sarimsoq (+19,6%), paxta yog'i (+15,3%), kungaboqar yog'i va qo'y go'shti (+14,6%) qimmatlashdi. O'tgan dekabr oyiga kelib, baqlajon deyarli 2 baravar, limon — uchdan bir qismdan ko'proq, pomidor — deyarli 30%ga, tuxum — 7,3 foizga, guruch — 6,3 foizga arzonlashdi.

Sanoat mahsulotlari segmentida inflyatsiya dekabr oyida 0,4%gacha (-0,6%), yil oxirida esa 7,7%gacha pasaydi. Bir oyda kiyim-kechak, poyabzal va mebel 0,7%ga (bir yilda — mos ravishda 5,1%, 4,8% va 5,2%), maishiy texnika 0,5%ga (bir yilda 5,3%), dori-darmon 0,9%ga (bir yilda 26%) qimmatlashdi. Dekabr oyida elektronika narxlari 0,3%ga, yil davomida esa 1,5%ga oshdi.

Benzin dekabr oyida 0,7%ga arzonlashdi, yillik o'sish esa 5,9%ni tashkil etdi. Metan oyiga 0,2% va yillik masofada 21%ga oshdi.

Pullik xizmatlar narxlarining oylik o'sish sur'ati nisbatan barqaror bo'lib, 0,7%ni tashkil etdi. Dekabr oyida yillik o'sish 26,7%gacha pasaydi, lekin bahorgi energiya tariflarining oshishi tufayli bu ko'rsatkich o'tgan yilgi darajadan sezilarli darajada yuqoriligicha qolmoqda.

Umumiy ovqatlanish narxlari bir oyda 0,7%ga, mehmonxonalarda 0,2%ga oshdi, yillik o'sish esa 11,7%ni tashkil etdi. Dekabr oyida uy-joy ijarasi 1,3%ga, 2024-yil boshidan esa 12,8%ga qimmatlashdi. Poyezd chiptalari 0,2% (12,6%), aviachiptalar esa 0,3% (1,2%)ga qimmatlashdi.

Inflatsiyaning paydo bo'lishiga turli iqtisodiy omillar sabab bo'ladi. Asosan, quyidagi omillar inflatsiyani keltirib chiqaradi:

1. Talab va taklif muvozanatining buzilishi

Agar jamiyatda iste'molchilar talab qilayotgan mahsulot va xizmatlar miqdori ularning taklifidan ortiq bo'lsa, narxlar ko'tarila boshlaydi. Masalan, odamlar ko'proq uy-joy sotib olishni boshlasa, talab oshadi va natijada uy narxlari ko'tariladi. Bunday inflatsiya "talab inflatsiyasi" deb ataladi.

2. Pul massasi ko'payishi

Agar iqtisodiyotda ko'p miqdorda pul muomalaga chiqarilsa, odamlarning xarid qobiliyati oshadi va bu narxlarning oshishiga olib keladi. Masalan, hukumat byudjet taqchilligini qoplash uchun qo'shimcha pul chop etsa, lekin ishlab chiqarish hajmi o'zgarmasa, mahsulotlar qimmatlasha boshlaydi.

3. Ishlab chiqarish xarajatlarining oshishi

Agar mahsulot ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan xomashyo, energiya resurslari yoki ishchi kuchi narxi oshsa, tadbirkorlar o'z xarajatlarini qoplash uchun mahsulot narxini oshiradi. Bu jarayon "xarajat inflatsiyasi" deb ataladi. Masalan, neft narxining oshishi transport xarajatlarini oshiradi va bu oziq-ovqat hamda boshqa mahsulotlarning ham qimmatlashishiga olib kelishi mumkin.

4. Import narxlarining oshishi

Agar mamlakat ko'plab mahsulotlarni import qilsa va ushbu mahsulotlarning narxi oshsa, bu ichki bozorda ham narxlarning o'sishiga sabab bo'ladi. Masalan, O'zbekistonda avtomobillar uchun import qilinadigan ehtiyot qismlar qimmatlashsa, ichki bozorda ham avtomobil narxlari oshadi.

5. Inflyatsion kutishlar

Ba'zan odamlar kelajakda narxlar oshishini kutib, oldindan ko'proq mahsulot sotib olishga harakat qiladi. Bu esa talabni oshiradi va narxlarning oshishiga olib keladi. Shu sababli inflyatsiya kutishlari ham iqtisodiyotga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Inflatsiyaning ta'siri Inflatsiya iqtisodiyotga turli yo'llar bilan ta'sir ko'rsatadi. U aholining turmush darajasidan tortib, tadbirkorlik muhitiga va investitsiya imkoniyatlarigacha bo'lgan ko'plab jihatlarga ta'sir qiladi. Quyida inflatsiyaning asosiy oqibatlari haqida to'xtalamiz. 1. Iste'molchilar va tadbirkorlar uchun oqibatlari Xarid qobiliyatining pasayishi – Agar narxlar oshib boraversa, odamlarga oldin oson xarid qilgan mahsulot va xizmatlarni olish qiyinlashadi. Jamg'armalarning qadrsizlanishi – Bankda yoki naqd holda saqlanayotgan pul o'z qiymatini yo'qota boshlaydi, chunki bugun 1 million so'mga sotib olinadigan mahsulot kelajakda qimmatroq bo'lishi mumkin. Ish haqi va daromadlarning o'sishi orqada qolishi – Ba'zi hollarda narxlar oshadi, ammo ish haqi tezda o'zgarmaydi, bu esa odamlarning moliyaviy ahvolini yomonlashtiradi. Biznes uchun qiyinchiliklar – Ishlab chiqaruvchilar uchun xomashyo va xizmatlar narxi oshib boradi, natijada mahsulot tannarxi ortadi. Bu esa tadbirkorlarni narxلامي oshirishga yoki ishlab chiqarishni kamaytirishga majbur qiladi.

2. Pul qadrsizlanishi va jamg'armalarga ta'siri Inflyatsiyaning asosiy xavflaridan biri pulning qadrsizlanishidir. Masalan, agar yillik inflatsiya 10% bo'lsa, bugungi 1 million so'm kelasi yilda real qiymatda 900 ming so'mga teng bo'ladi. Shu sababli odamlar ko'pincha pulni bankda saqlash o'rniga uni aktivlarga yoki ko'chmas mulkka yo'naltirishga harakat qilishadi. 3. O'zbekiston va jahon iqtisodiyotidagi misollar O'zbekiston: So'nggi yillarda mamlakatimizda inflatsiya darajasi pasayish tendensiyasiga ega bo'lib, Markaziy bank tomonidan pul-kredit siyosati orqali tartibga solinmoqda. Masalan, 2023-yilda inflatsiya darajasi taxminan 9% atrofida bo'ldi, bu avvalgi yillarga qaraganda pastroq ko'rsatkichdir. Jahon tajribasi: 1920-yillarda Germaniyada giperinflatsiya natijasida odamlar non sotib olish uchun butun chemodan pul olib yurishga majbur bo'lgan. Zimbabvedda esa 2008-yilda inflyatsiya darajasi 231 million foizga yetib, pul butunlay qadrsizlangan.

Inflatsiyaning oldini olish usullari

Inflatsiyani nazorat qilish va uning zararlarini kamaytirish uchun hukumatlar turli strategiyalarni amalga oshiradi. Quyida eng muhim usullar keltirilgan. 1. Pul-kredit siyosati Markaziy bank inflyatsiyani boshqarish uchun asosiy vositalardan biri – foiz stavkalarini tartibga solishdir. Agar inflatsiya oshsa, Markaziy bank kredit foiz stavkalarini oshiradi, bu esa iqtisodiyotda pul miqdorini kamaytiradi va narxlar barqarorligini ta'minlaydi. 2. Byudjet va fiskal choralar Hukumat davlat xarajatlarini cheklash yoki soliqlarni oshirish orqali inflyatsiyani kamaytirishi mumkin. Masalan, davlat ortiqcha pul muomalaga chiqarish o'rniga iqtisodiyotni barqarorlashtirishga yo'naltirilgan islohotlarni amalga oshiradi. 3. Ishlab chiqarishni rivojlantirish Mahsulot va xizmatlar taklifini oshirish orqali inflyatsiyani kamaytirish mumkin. Agar mamlakat ichki ishlab chiqarishni oshirsa va importga bog'liqlikni kamaytira olsa, narxlar barqarorlashadi. 4. Inflyatsion kutishlarni boshqarish Agar aholi kelajakda inflyatsiya oshishini kutsa, bu narxlarning yanada oshishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu sababli hukumat doimiy ravishda iqtisodiy islohotlar haqida aniq axborot berib borishi lozim.

Xulosa

Inflatsiya, zamonaviy bozor iqtisodiyotining ajralmas qismi sifatida, uni butkul bartaraf etish imkonsiz bo'lgan murakkab va ko'p qirrali hodisadir. Biroq, uning darajasini nazorat qilish, salbiy oqibatlarini yumshatish va iqtisodiyotga yetkazadigan zararini minimallashtirish mumkin. O'zbekiston hukumati so'nggi yillarda inflatsiyani jilovlash borasida bir qator samarali chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda. Bular jumlasiga pul-kredit siyosatini takomillashtirish, fiskal intizomni kuchaytirish, tarkibiy islohotlarni chuqurlashtirish, raqobat muhitini rivojlantirish, import o'rnini bosishni rag'batlantirish kabi yo'nalishlar kiradi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, inflatsiya nafaqat davlat siyosati, balki har bir fuqaro uchun ham dolzarb masaladir. Aholining moliyaviy savodxonligini oshirish, shaxsiy byudjetni samarali boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish, jamg'armalarni

diversifikatsiya qilish orqali inflatsiyaning salbiy ta'siridan himoyalaniş mumkin. Masalan, o'z mablag'larini turli aktivlarga (bank depozitlari, qimmatli qog'ozlar, ko'chmas mulk) investitsiya qilish, xorijiy valyutalarni sotib olish, oltin kabi qimmatbaho metallarga sarmoya kiritish kabi strategiyalar inflatsiya xavfini kamaytirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, inflatsiya sharoitida daromadlarni oshirish yo'llarini izlash, qo'shimcha daromad manbalarini yaratish, kasbiy malaka va ko'nikmalarni takomillashtirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, iste'mol xarajatlarini optimallashtirish, tejamkorlikka rioya qilish, zarur bo'lmagan xaridlarni cheklash orqali ham inflatsiyaning salbiy ta'sirini kamaytirish mumkin.

Nihoyat, inflatsiya bilan kurashishda jamiyatning barcha a'zolari – davlat, biznes va fuqarolar – birgalikda harakat qilishi, o'zaro hamkorlik va mas'uliyatni his qilishi lozim. Faqat shunday yo'l bilan inflatsiyani nazorat ostida ushlab turish, iqtisodiy barqarorlik va jamiyat farovonligini ta'minlash mumkin. Kelgusida inflatsiyani bashorat qilish va modellashtirishning yangi usullarini ishlab chiqish, jahon tajribasini o'rganish va milliy iqtisodiyotning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda moslashtirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. "O'zbekiston iqtisodiyotida inflyatsiya jarayonlari" – www.cbu.uz
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi. "Rasmiy inflyatsiya ko'rsatkichlari" – www.stat.uz
3. Mishkin, F. S. (2021). "The Economics of Money, Banking, and Financial Markets" – Pearson.
4. Samuelson, P., & Nordhaus, W. (2019). "Economics" – McGraw-Hill Education.
5. Krugman, P., & Wells, R. (2020). "Macroeconomics" – Worth Publishers.
6. International Monetary Fund (IMF). "World Economic Outlook Reports" – www.imf.org